

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ГАЛАБАЛА МАРКІЯН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.2/.7

**РОЗВИТОК НАУКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ
В ПЕРІОД ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
(ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ)**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ
МВС України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Навроцький Вячеслав Олександрович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
декан юридичного факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
академік НАПрН України
Костенко Олександр Миколайович,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН
України,
завідувач відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою;

кандидат юридичних наук, доцент
Харитонова Олена Володимирівна,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»,
доцент кафедри кримінального права № 1

Захист відбудеться «3» жовтня 2013 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

Автореферат розісланий «2» вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У кримінально-правовій літературі неодноразово висловлювалася думка, що кримінальне право України перебуває у кризі. Зазначається, що ця криза повною мірою стосується не лише кримінального законодавства і практики його застосування, а й кримінально-правової науки. Чинниками, які зумовлюють таку кризу, та її проявами виокремлюють: панування дрібних тем, коментаторство, відрив від потреб законотворчості та правозастосовної практики, плагіат. Про це йдеться не лише в публікаціях, а й на щорічних загальних зборах НАПрН України, у виступах керівників навчальних закладів і наукових установ. Обговорення зазначених чинників і проявів виникає під час живого спілкування криміналістів – і науковців, і практиків.

З іншого боку, невпинно зростає кількість публікацій з кримінального права. Якщо у бібліографічному довіднику «Кримінальне право України: Бібліографія. 1991–2002» зазначено 2809 публікацій, то в довіднику «Кримінальне право України: Бібліографія. 1991–2005» їх кількість сягнула 4947. У бібліографії за 1991–2012 роки, яка готується до друку, кількість зазначених публікацій з кримінального права перевищує 10 тис. З них майже половина присвячена аналізу положень загальної частини кримінального права України. Невпинно зростає кількість дисертацій з відповідної спеціальності. Збільшується кількість наукових заходів, присвячених кримінальному праву. Останні роки ознаменувались порівняно новим явищем – випуском збірок вибраних праць із кримінального права, наприклад: М. І. Бажанова, В. К. Грищука, О. О. Дудорова, М. І. Панова, В. Я. Тація.

Відтак необхідно з'ясувати дійсний стан розвитку сучасного українського кримінального права. Адже діапазон оцінок стану вітчизняної кримінально-правової науки коливається від констатації успіхів чи не за усіма напрямками досліджень до вказівки на її повний занепад. Вирішити таке завдання можна не шляхом емоційних оцінок, а через наукознавчі дослідження.

Юридична наука як соціально значуща сфера людської діяльності не тільки вивчає законодавство та практику його застосування, а й досліджує себе. Наукознавчі дослідження покликані аналізувати стан науки, а також прогнозувати напрями її подальшого розвитку. Вивчення розвитку науки кримінального права є ключем до з'ясування таких питань: чи відповідають наукові розробки запитам суспільства у сфері боротьби зі злочинністю; чи виникає регрес у науці або прогрес; у дослідженні яких питань науковці виявляли високу активність, а що залишається білою плямою в кримінально-правовій доктрині; які проблеми вирішуються однозначно, а які дискусійні.

Українська кримінально-правова наука має багаті традиції. Її підвалини були закладені десятки й сотні років тому, і ґрунтується вона на досягненнях

вітчизняних науковців, які творили ще тоді, коли українські землі були у складі Російської, Австро-Угорської імперій, Речі Посполитої, СРСР. Та, звісно ж, найбільший інтерес становить розвиток кримінально-правової доктрини в Україні після відновлення її державності.

Непересічне значення для практики й теорії має вивчення розвитку науки про загальну частину кримінального права України, оскільки саме положення Загальної частини кримінального законодавства визначають стратегію боротьби держави зі злочинністю. Крім того, охопити в межах одного дослідження усю кримінально-правову науку об'єктивно неможливо.

Зазначимо, що відповідні положення, які стосуються розвитку особливої частини кримінального права, вже були предметом дисертаційного аналізу. 2008 р. С. В. Хилюк захистила дисертацію «Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини)».

Близько 4 тис. публікацій, присвячених питанням загальної частини кримінального права України, що вийшли у світ після 1991 р., становлять доволі об'ємний доробок у сфері суспільних наук. Відповідно, для того, аби сформулювати чітке уявлення про те, якою є сьогодні наука кримінального права, необхідно здійснити детальний, наскільки це можливо, аналіз вищезазначеного доробку.

В умовах незалежної Української держави комплексні дослідження розвитку науки кримінального права України після 1991 р., зокрема щодо питань загальної частини, фактично не здійснювалися. Та й попередні періоди розвитку цієї науки не були предметом пильної уваги науковців. На монографічному рівні мають місце лише публікації, в яких досліджується історія вітчизняного кримінального законодавства, а не науки. Датуються вони серединою ХХ ст., зокрема, йдеться про праці П. П. Михайленка «Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР» 1959 р. та Я. М. Падоха «Нарис історії українського карного права» 1951 р. Окрім того, 2009 р. В. П. Діденко опублікував монографію «Історія кримінального права України», об'єкт вивчення якої – кримінальне право України з доби Київської Русі до ХVІІІ ст., а 2011 р. М. І. Колос – монографію «Кримінальне право в Україні (Х – початок ХХІ століття)» про кримінальне законодавство, що діяло на території України з Х ст. У розрізі кримінально-правової політики українське кримінальне законодавство з періоду Київської Русі аналізується П. Л. Фрісом у монографії «Нарис історії кримінально-правової політики України», виданої 2005 р.

Окремі аспекти розвитку вітчизняної кримінально-правової доктрини до 1991 р. досліджувалися і у цілому за певний період (наприклад, у статті О. М. Костенка та О. О. Кваші «Розвиток кримінально-правових ідей в Україні з кінця ХVІІ до початку ХХ століття»), і в розрізі діяльності окремих шкіл

(наприклад, монографія П. С. Берзіна «Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження») або вчених (зокрема дисертація О. В. Нагорнюк «Питання загальної частини кримінального права в працях О. Ф. Кістяківського»).

З 1991 р. розглядуваному питанню присвячено окремі параграфи підручників із кримінального права. Часто ретроспективно досліджується розвиток окремих інститутів і норм кримінального права в аспекті наукової розробки чинних норм КК України. Йдеться про публікації таких учених, як С. Р. Багіров, С. Беленко, М. П. Бєро, А. Я. Билиця, С. М. Білостоцький, І. Г. Богатирьов, В. М. Бурдін, О. В. Гороховська, О. М. Григор'єв, В. К. Грищук, С. Ф. Денисов, А. Л. Дудніков, В. М. Єрмолаєв, В. С. Канцір, Д. М. Киценко, Е. М. Кісілюк, О. Ф. Климюк, О. Ф. Ковітіді, І. В. Красницький, С. В. Кудін, Г. В. Лаврик, В. В. Лень, Н. В. Маслак, Л. О. Мостепанюк, М. В. Никифорак, О. В. Онуфрієнко, Н. А. Орловська, В. І. Осадчий, В. Ф. Примаченко, М. П. Свистуленко, О. Ю. Суслов, І. Я. Терлюк, Ю. В. Філей, С. В. Черкасов, О. А. Чуваков, Д. С. Шиян, І. В. Шульга, А. М. Яценко та інші. Окремо варто згадати видання 2009 р. 5-го тому наукової праці «Правова система України: історія, стан та перспективи», зокрема присвяченого досягненням вітчизняної кримінально-правової науки. Однак вищезгадані дослідження не охоплюють увесь пласт опублікованих в Україні праць, присвячених загальній частині кримінального права, а висвітлюють лише окремі фрагменти проблеми.

Отже, є потреба в комплексному та цілісному погляді на всю сучасну українську кримінально-правову науку (в аспекті досліджень нею положень загальної частини), що дозволить оцінити її сучасний стан і перспективи, виявити напрями, за якими досягнуто прогрес, і вказати на питання, яким не приділялася належна увага, оцінити тематику наукових досліджень на предмет їх злободенності.

Йдеться не про оцінку змістовності й повноти окремих досліджень чи напрямів наукового пошуку, не про вирішення тих чи інших питань по суті, не про участь у наукових дискусіях, а про наукометричну характеристику досліджень загальної частини кримінального права.

Ці обставини й обумовили вибір теми та актуальність дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ у межах досліджень, що проводяться юридичним факультетом «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0109U007853).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є аналіз розвитку та стану кримінально-правової науки України щодо положень загальної частини в період з 1991 р. до 2011 р. включно. Визначена мета передбачає постановку та вирішення таких основних задач:

- становлення поділу кримінального закону на загальну та особливу частини як основи для структурування кримінально-правової науки;
- окреслення поняття загальної частини кримінального закону та її значення для визначення меж дослідження наукознавчих проблем із питань загальної частини кримінального права;
- встановлення предмета, значення та сучасного стану наукознавчих досліджень у сфері кримінального права України в період після відновлення її незалежності;
- відображення розвитку досліджень окремих положень загальної частини кримінального права в українській кримінально-правовій доктрині;
- окреслення тенденцій розвитку науки кримінального права України (питань загальної частини) за період з 1991 р.

Об'єкт дослідження – українська кримінально-правова наука.

Предмет дослідження – розвиток науки кримінального права України (питань загальної частини) в період після відновлення її державної незалежності.

Теоретичною базою дисертації є роботи з наукознавства, логіки, філософії та кримінального права. Всього досліджено близько 4 тис. публікацій із загальної частини кримінального права України.

Методи дослідження. У роботі застосовувалися загальнонаукові методи дослідження, а також спеціальні, які застосовуються в дослідженнях в окремих правових науках. З допомогою філософського (діалектичного) методу пізнання, відповідно до якого всі предмети (явища) вивчаються в єдності та боротьбі їх протилежностей, досліджувалося поняття Загальної частини кримінального законодавства України. Також застосовувалися такі методи емпіричного дослідження, як порівняння (щодо визначення ступеня актуальності та новизни наукових досліджень із питань загальної частини). За допомогою історичного методу досліджено розвиток учень про окремі положення загальної частини кримінального права в періоди до 1991 р., після відновлення державної незалежності, після прийняття КК України 2001 р. тощо, а також проаналізовано генезис поділу закону про кримінальну відповідальність на особливу та загальну частини. Застосування структурно-функціонального методу дослідження та методу системного аналізу дозволило виокремити основні наукові проблеми, що досліджуються сучасною наукою кримінального права України. За допомогою догматичного методу проаналізовано зміст законодавчих положень, які досліджувалися в цій роботі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі вивчення теоретичного доробку вчених України вперше охарактеризовано розвиток і стан вітчизняної кримінально-правової науки після відновлення державної незалежності, а саме в частині, яка присвячена науковій розробці питань загальної частини кримінального права.

Зокрема, *вперше*:

– встановлено, що наука кримінального права України з 1991 р. розвивалася неоднозначно. З одного боку, є здобутки у розробці таких нових тем і напрямів, як використання рішень Європейського суду з прав людини як джерела кримінального права, забезпечення гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність із міжнародними кримінально-правовими актами, зокрема Статутом Міжнародного кримінального суду, в нових підходах до вирішення питань щодо диференціації кримінальної відповідальності, зокрема шляхом запровадження інституту кримінального проступку, кримінальної відповідальності юридичних осіб, розмежування кримінального права та кримінального законодавства. Також розвиток дістав вияв у ґрунтовному дослідженні принципів кримінального права, кримінально-правової політики, криміналізації та декриміналізації, появи новаторських теоретичних підходів до положень про співучасть, обставини, що виключають злочинність діяння, до кримінально-правової кваліфікації, визначення поняття кримінальної відповідальності тощо. Свідченням поступального розвитку української кримінально-правової науки є наявність значної кількості публікацій з відповідної тематики, наукові дискусії, впровадження досягнень кримінально-правової теорії у законотворчу діяльність. З іншого боку, спостерігається явно нерівномірна увага до дослідження окремих проблем загальної частини кримінального права, переважання догматичного підходу в наукових розвідках, розробка положень загальної частини без огляду на те, як вони можуть вплинути на застосування положень особливої частини;

– доведено, що вітчизняна наука кримінального права залишається найбільш інтегрованою у науковий простір держав колишнього СРСР. Це виявляється, зокрема, в тому, що наукові праці з цих держав найчастіше слугують теоретичною базою для українських розвідок порівняно з іншими іноземними джерелами;

– обґрунтовано, що науці кримінального права України в розрізі вивчення питань загальної частини притаманні такі риси, як антропологізація, глобалізація та деформалізація досліджень. Антропологізація виявилася, зокрема, у домінуванні в кримінально-правовій науці підходу, за яким пріоритет надається інтересам особи над суспільними і державними, застосуванні правила, відповідно до якого спірні питання вирішуються на користь особи, дії якої кваліфікуються. Глобалізація наукових досліджень виявилася, зокрема у збільшенні використання в дослідженнях літературних джерел, опублікованих за межами України, у домінуванні підходу, за яким міжнародні кримінально-правові акти мають пріоритет перед національним законодавством. Деформалізація спостерігалася під час відходу від низки постулатів, на яких традиційно ґрунтувалася теорія кримінального права: монізм джерел кримінального права, публічність кримінального права тощо;

удосконалено:

– теоретичні положення, що обґрунтовують пріоритетність приписів загальної частини кримінального закону щодо приписів особливої частини при виникненні суперечностей між ними;

– твердження про те, що між розвиненістю положень загальної частини кримінального закону та рівнем демократизації суспільно-політичного устрою держави є взаємозв'язок, який полягає у тому, що, з одного боку, чим досконаліша загальна частина, тим більш захищені права та свободи громадян, а з іншого, – що вищий рівень демократії у державі, то більш розвинуті положення загальної частини кримінального законодавства;

– обґрунтування притаманності вітчизняній науці кримінального права безперервності розвитку та наступності, які виявляються у її зв'язку з класичною доктриною кримінального права XVIII–XX століть та наукою кримінального права радянського періоду;

дістали подальший розвиток твердження про те, що:

– становлення української кримінально-правової науки відбулося на основі не лише радянської науки кримінального права, а й досягнень європейської класичної доктрини кримінального права XVIII–XX століть, сучасної європейської кримінально-правової думки, втіленої, зокрема, у рішеннях Європейського суду з прав людини;

– взаємодія української кримінально-правової науки та кримінального законодавства, зокрема стосовно питань загальної частини, відбувається здебільшого односторонньо. Тобто пропозиції науковців часто відображаються у законах про внесення змін до КК України, водночас положення закону про кримінальну відповідальність часто слугують аксіоматичними доводами у наукових дискусіях;

– наука кримінального права України недостатньо повно виконує прогностичну функцію, дослідження здійснюються з точки зору *de lege ferenda*. Неповно розроблені питання узгодженості теорій кримінального права та кримінального процесу, опосередкованого вчинення злочину, зокрема через ЕОМ, кримінальної відповідальності клонованої людини, законодавчої техніки.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в роботі положення можуть бути використані: у *науково-дослідній* діяльності – для подальшого вивчення питань, пов'язаних із кримінально-правовим наукознавством, а також для підвищення ефективності вивчення літературних джерел у процесі підготовки наукової праці; у *законотворчій діяльності* – під час підготовки законопроектів для оптимального врахування існуючих теоретичних розробок; у *навчальному процесі* – під час викладання курсу загальної та особливої частин кримінального права, а також у проведенні занять із підвищення кваліфікації та професійної майстерності слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів.

Апробація результатів дисертації. Результати поданої до захисту дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін, міжкафедральному семінарі з розгляду дисертаційних досліджень за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право Львівського державного університету внутрішніх справ, а також на таких науково-практичних заходах: науково-практичній конференції «Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)» (м. Львів, 4–5 квітня 2003 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2–3 червня 2006 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 13–15 квітня 2007 року), міжнародному симпозіумі «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві» (м. Львів, 12–13 вересня 2008 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 10–11 лютого 2012 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у десяти наукових публікаціях, із них п'ять статей – у фахових наукових виданнях і п'ять тез виступів на конференціях і симпозіумах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить двісті шістьдесят одну сторінку, із них: сто п'ятдесят вісім сторінок – основний текст, список використаних джерел (945 найменувань), розміщений на 100 сторінках, два додатки займають 3 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; відображено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету та задачі дослідження, а також його методологічну, теоретичну бази; сформульовано основні положення, що виносяться на захист; указано практичне значення одержаних результатів і наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальні засади наукознавчих досліджень у галузі кримінального права (питання загальної частини)» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Генезис поділу кримінального закону на загальну та особливу частини як основа для структурування предмета науки кримінального права» констатовано, що архітектоніка предмета науки кримінального права визначається насамперед структурою кримінального

закону. Відтак дослідження історії виокремлення складових елементів кримінального закону – загальної та особливої частин – є передумовою для встановлення структурування предмета кримінально-правової науки.

Обґрунтовано, що перші кримінальні кодекси, які містили поділ на загальну та особливу частини, виникли на території Західної Європи наприкінці XVIII ст. унаслідок необхідності закріплення у кримінальному законодавстві ідей просвітництва і гуманізму, застосування такого способу систематизації, як кодифікація.

У підрозділі 1.2 «Поняття загальної частини кримінального закону та її значення для окреслення меж дослідження наукознавчих проблем із питань загальної частини кримінального права» доведено, що поділ на загальну та особливу частини повинен стосуватися найперше нормативно-правового акта. Зроблено висновок, що оскільки структура системи кримінального законодавства збігається зі структурою системи кримінального права, то поділ кримінального закону на такі найбільш крупні елементи, як загальна та особлива частини, збігається з поділом кримінального права на аналогічні частини.

З огляду на це сформульовано дефініцію загальної частини кримінального закону.

Зроблено висновок, що межі дослідження наукознавчих проблем щодо питань загальної частини кримінального права окреслюються питаннями теорії загальної частини кримінального права, яка, своєю чергою, вивчає приписи загальної частини кримінального закону, практику їх застосування тощо.

У підрозділі 1.3 «Предмет, значення наукознавчих досліджень у сфері кримінального права та їх стан» констатовано, що предметом наукознавчих досліджень у сфері кримінального права є наука кримінального права.

Доведено, що неопубліковані наукові результати можуть бути предметом плагіату, але не можуть бути об'єктом дослідження в наукознавстві. При цьому об'єктом наукознавчих досліджень із кримінального права може бути науковий результат, який закріплений у матеріальній формі та оприлюднений.

У підрозділі досліджено вплив кримінально-правового наукознавства на теорію кримінального права, кримінальне законодавство та практику його застосування, а також співвідношення між ними.

Установлено, що в умовах незалежної Української держави комплексні дослідження розвитку науки кримінального права України після 1991 р., зокрема щодо питань загальної частини, фактично не здійснювалися.

Розділ 2 «Розвиток і стан дослідження окремих положень загальної частини кримінального права в українській кримінально-правовій науці» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Розвиток досліджень загальних питань кримінального права» проаналізовано наявні в науці підходи до вирішення питань поняття,

предмета, методу, системи, принципів кримінального права, кримінально-правової політики, кримінальної відповідальності та її підстав, джерел кримінального права та кримінально-правової кваліфікації.

Для наукових розвідок із цих питань характерно таке. По-перше, спостерігається відхід від притаманного радянській правовій науці постулату про тотожність кримінального права та законодавства, дедалі частіше лунає думка про тенденцію збільшення у кримінальному праві обсягу приватноправових засад.

По-друге, домінує твердження про те, що: предметом кримінального права є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням злочину; доцільно закріпити принципи кримінального права у кримінальному законі; кримінальна відповідальність є обов'язком особи відповідати за вчинене, виникає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду та припиняється зі зняттям або погашенням судимості; матеріальною (фактичною) підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою злочину; джерелом кримінального права є не лише кримінальний закон, а й інші джерела; поширювальне тлумачення кримінального закону не допускається; доцільно включити до КК України структурний підрозділ, присвячений тлумаченню термінів; абсолютна заборона застосування аналогії в кримінальному праві необґрунтована.

По-третє, українська кримінально-правова наука не сформувала однозначний підхід до того, чи варто виокремлювати у кримінальній відповідальності ретроспективний та перспективний аспекти, до формулювання поняття кримінально-правової кваліфікації тощо.

У підрозділі 2.2 *«Поступ у наукових розвідках, що стосуються злочину»* досліджено розвиток і стан наукових розвідок поняття злочину та його видів, складу злочину та його елементів, стадій вчинення злочину, співучасті, множинності злочинів та обставин, що виключають злочинність діяння.

Для цих досліджень притаманні такі підходи, що підтримуються більшістю науковців: злочин наділений такими ознаками, як суспільна небезпечність і протиправність; малозначне діяння не є суспільно небезпечним; склад злочину становить сукупність/систему встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин; об'єкт злочину «по вертикалі» поділяється на загальний, родовий та безпосередній, а «по горизонталі» безпосередній поділяється на головний та додатковий; осудність є відповідним психічним станом особи на момент вчинення злочину; осудність і неосудність встановлюються за допомогою медичного та юридичного критеріїв; формальні склади злочинів можуть вчинятися лише з умисною формою вини; при злочинній недбалості особа не усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння; стадії можливі у злочинах, що вчиняються лише з прямим умислом; діяння, вчинені за обставин, що виключають злочинність, не є

суспільно небезпечними; затримання є правомірним лише тоді, коли воно здійснюється відразу або через короткий відрізок часу після вчинення злочину.

Залишаються також спірними такі питання: чи суспільна небезпечність є ознакою усіх правопорушень, чи лише злочинів; чи можуть бути предметом злочину нематеріальні утворення; чи є людина предметом злочину; чи потерпілим є лише фізична особа, чи також інші суб'єкти; які ознаки, що входять до об'єктивної сторони, належать до обов'язкових, а які до факультативних; чи належить небезпека настання наслідків до такої ознаки об'єктивної сторони, як суспільно небезпечні наслідки; чи доцільно визначати розмір заподіяної злочином шкоди поняттям «неоподатковуваний розмір доходів громадян»; чи наявний при бездіяльності причинний зв'язок, а також між діями співучасників, крім виконавця, та суспільно небезпечними наслідками; чи доцільно визнавати суб'єктом злочину юридичних осіб; чи не варто переглянути вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність; як співвідноситься поняття стану сильного душевного хвилювання та обмеженої осудності; чи належить мотив злочину до обов'язкових, чи до факультативних ознак складу злочину; чи необхідне усвідомлення протиправності злочину винним; яка форма вини при вчиненні злочинів із формальним складом; чи потрібне усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння при злочинній самовпевненості; чи можливе вчинення замаху на злочин особою, яка перебуває у стані сильного душевного хвилювання; чи можливе готування до злочину у формі бездіяльності; добровільна відмова є підставою, що виключає кримінальну відповідальність, чи є підставою, яка звільняє від кримінальної відповідальності; як слід кваліфікувати діяння особи у випадку, коли невеликтоздатність співучасника не усвідомлювалася цією особою; у групі, яка діє за попередньою змовою, може виникати лише співвиконання чи також може бути співучасть із розподілом ролей; з якою метою повинна організовуватися організована група; чи необхідне посилення при співучасті особливого роду на частини 2–4 ст. 27 КК України стосовно тих осіб, які є учасниками відповідних об'єднань; чи необхідна окрема кваліфікація кожного злочину, який є елементом повторності; чи доцільне виділення такого різновиду сукупності, як ідеально-реальна; чи правомірна необхідна оборона від діяння, що вчиняється шляхом бездіяльності; чи допустиме заподіяння смерті особі, яка затримується; чи можливе утримання від вчинення дій у стані крайньої необхідності; чи належить гіпноз до різновиду психічного примусу.

Щодо кількості публікацій, то варто зазначити, що суспільній небезпечності, причинному зв'язку, суб'єктивній стороні злочину, співучасті їх присвячено непропорційно багато.

У підрозділі 2.3 «Удосконалення теоретичних положень щодо кримінально-правових засобів реагування на злочин» проаналізовано теоретичні підходи до вирішення питань звільнення від кримінальної відповідальності,

покарання, його мети, системи і видів покарань, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, судимості, примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

У межах дослідження цих тем більшість науковців поділяють думку про те, що: інститут звільнення від кримінальної відповідальності є дещо «нелогічним» у контексті положення ч. 1 ст. 62 Конституції України щодо презумпції невинуватості; при звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки за ст. 48 КК України до уваги повинні братися лише зовнішні чинники, які не залежать від зміни поведінки особи, зміни її ціннісних орієнтирів тощо; обґрунтованим є запровадження у кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України процедур примирення або медіації; максимальний розмір штрафу має бути імперативно встановлений в Загальній частині без допущення можливості виходу за його межі в статтях Особливої частини.

Дискусійні такі питання: чи є помилування підставою звільнення від кримінальної відповідальності; чи можливе відшкодування шкоди третіми особами для звільнення від кримінальної відповідальності та відшкодування шкоди після процесуального оформлення звільнення від кримінальної відповідальності; чи доцільно визнавати потерпілими, які мають право на примирення з особою, що вчинила злочин, юридичних осіб; чи є кара метою покарання; чи доцільне виключення з КК України таких покарань, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскація майна; чи доцільне збереження смертної кари; чи допускається застосування додаткових покарань під час звільнення особи від покарання з випробуванням; чи можливе умовно-дострокове звільнення від відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, після їх помилування; коли виникає судимість; чи знімається судимість актом амністії та помилування; чи враховується факт засудження особи за вчинення злочину після припинення судимості; яка правова природа примусових заходів медичного характеру; чи застосовується примусове лікування до осіб, які хворіють на наркоманію, алкоголізм і токсикоманію; чи є примусові заходи виховного характеру формою кримінальної відповідальності.

Значна кількість публікацій була присвячена проблематиці неможливості призначення жодного виду покарання окремим категоріям осіб, наприклад неповнолітнім, пенсіонерам, вагітним жінкам, за вчинення низки злочинів, і проблематиці смертної кари.

Розділ 3 «Тенденції розвитку науки кримінального права України (питань загальної частини)» не поділений на підрозділи. Констатовано зростання кількості публікацій із загальної частини до 2001 р. Згодом річна кількість опублікованих праць була приблизно однакова упродовж чотирьох років.

Зроблено висновок, що узагальнювальна оцінка новизни новітніх досліджень із загальної частини кримінального права тяжіє до таких ступенів новизни, як «удосконалено» та «дістало подальший розвиток». Така оцінка частково зумовлена такою особливістю Загальної частини КК України, порівняно з Особливою частиною, як більша стабільність першої.

Констатовано, що вплив наукової спільноти на законодавця суттєво менший, аніж зворотний.

Установлено тенденції антропологізації, глобалізації та деформалізації наукових досліджень.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукових проблем наукознавства у сфері кримінального права України (питань загальної частини). Виконане єдине комплексне дослідження дозволило дисертанту сформулювати такі основні висновки, що мають теоретичне та прикладне значення.

Актуальність теми дисертації підтвердилася під час дослідження. Відсутність наукознавчих робіт із питань загальної частини кримінального права негативно впливає на розвиток вітчизняної кримінально-правової доктрини.

Українська кримінально-правова наука, зокрема та її складова, що стосується загальної частини, як об'єкт наукознавчих розробок малодосліджена.

Сучасна наука, що вивчає загальну частину кримінального права України, та відповідна радянська наука характеризуються таким зв'язком між ними, як наступність. Так, доктринальні розробки попередників, що датуються до 1991 р., є основною літературною базою для науковців, які працюють після відновлення державної незалежності.

Ступінь наукової новизни вітчизняних кримінально-правових досліджень, присвячених загальній частині, значною мірою визначається з урахуванням кримінально-правових досліджень, що здійснюються в РФ. Наукові результати, отримані в інших державах, значно менше використовуються українськими науковцями.

Простежується нехтування українськими вченими результатами кримінально-правових досліджень загальної частини, що здійснювалися в Україні після 1991 р. Тобто не беруться до уваги публікації колег-співвітчизників із подібної наукової проблеми, які вийшли у світ раніше.

У змісті наукових досліджень питань загальної частини кримінального права України простежується позитивістський ухил, коли здійснення дослідження зводиться до аналізу тексту закону.

Якість результатів наукового пошуку лінійно не залежить від кількості авторів і публікацій з відповідної тематики. Доводиться констатувати, що

чимала кількість публікацій часто не призводить до глибокого проникнення в сутність проблем.

Показником розвитку науки є наявність і гострота дискусій. Не можна констатувати розвиток, зміни у стані досліджень положень, щодо яких не тривають суперечки у літературі.

Загальна частина КК України більш стабільна порівняно з Особливою. Відповідно, потреба в науковому обґрунтуванні внесення змін до Загальної частини закону про кримінальну відповідальність виникає рідше, аніж потреба у внесенні змін до Особливої частини.

Жодне наукове фахове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора або кандидата юридичних наук, не є джерелом, з якого формується база даних наукометричних платформ Web of Science та Scopus.

Узагальнення здійсненого наукознавчого дослідження дозволяє зробити припущення, що в подальшому збільшуватиметься кількість наукових досліджень міжнародно-правової спрямованості, українські частіше використовуватимуть у своїх працях публікації, що вийшли у світ за межами держав колишнього соціалістичного табору, вітчизняні криміналісти та наукові видання будуть представлені в таких універсальних базах даних і наукометричних платформах всесвітнього масштабу, як Web of Science та Scopus.

Увага науковців-криміналістів має бути зосереджена на таких питаннях загальної частини кримінального права:

- прийняття та внесення змін до законодавчих актів України, які встановлюють кримінальну відповідальність, у зв'язку з уведенням у дію нового КПК України, а саме – стосовно таких новел, як уведення поняття кримінального проступку, допустимість досягнення між стороною обвинувачення та стороною захисту угоди про примирення або про визнання вини, виведення з КК України норм процесуального характеру тощо;

- подальша гармонізація українського закону про кримінальну відповідальність із законодавством Європейського Союзу, зокрема в частині інститутів екстрадиції, дії кримінального закону в часі та просторі, злочину, покарання, судимості, заходів безпеки тощо;

- подальше обґрунтування плюралізму джерел кримінального права та визначення того, що закон про кримінальну відповідальність не є єдиним джерелом кримінального права.

Перспективним видається аналіз наукових внесків деяких учених і наукових установ у розвиток науки кримінального права в розрізі кількості публікацій та індексу цитування.

Українським науковцям слід ретельніше опрацьовувати літературні джерела, опубліковані за межами держав колишнього СРСР, а також зважати на доробки вітчизняних учених.

Установам-засновникам українських наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата юридичних наук, зокрема за спеціальністю 12.00.08, слід включати ці видання до джерел, з яких формується база даних наукометричних платформ Web of Science та Scopus.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Галабала М. В. Розвиток науки Загальної частини кримінального права України після відновлення державної незалежності / М. В. Галабала // Життя і право. – 2004. – № 8 (8). – С. 52–57.
2. Галабала М. Поняття та значення загальної частини кримінального законодавства / М. В. Галабала // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 3 (123). – С. 122–125.
3. Галабала М. В. Генезис загальної частини кримінального законодавства / М. В. Галабала // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – Вип. 2 (45). – С. 223–232.
4. Галабала М. В. Розвиток вчення про кримінальний закон в українській кримінально-правовій науці / М. В. Галабала // Держава і право. – 2008. – Вип. 40. – С. 494–504.
5. Галабала М. В. Тенденції розвитку науки кримінального права України в період після відновлення державної незалежності (питання загальної частини) / М. В. Галабала // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 171–177. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12gmvpzh.pdf>
6. Галабала М. В. Сучасне кримінальне право України: бібліографічні розвідки / М. В. Галабала, С. В. Хилюк // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства) // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України : матер. наук.-практ. конф. (4–5 квітня 2003 р.). – Львів : ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 62–65.
7. Галабала М. В. Поняття та значення загальної частини кримінального законодавства / М. В. Галабала // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. статей за матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 2–3 червня 2006 р.) : 2 т. / уклад. : Т. Д. Климчук, І. М. Якушев. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т. 2. – С. 130–134.
8. Галабала М. В. Дослідження проблеми поняття кримінального права в доктрині кримінального права України / М. В. Галабала // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.) : у 2 ч. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1. – С. 152–154.

9. Галабала М. В. Розвиток вчення про екстрадицію в українській кримінально-правовій доктрині / М. В. Галабала // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві. Міжнародний симпозіум (12–13 вересня 2008 р.) : тези і реферати доповідей, тексти повідомлень. – Львів, 2008. – С. 217–220.

10. Галабала М. В. Дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності в науці кримінального права України / М. В. Галабала // Правова система України : сучасний стан та перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 лютого 2012 р.) : у 3 ч. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч. 3. – С. 75–79.

АНОТАЦІЯ

Галабала М. В. Розвиток науки кримінального права України в період після відновлення державної незалежності (питання загальної частини). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2013.

Дисертація є комплексним наукознавчим дослідженням проблем загальної частини кримінального права України, що охоплює двадцятирічний період його існування – з 1991 до 2011 року. Проаналізовано розвиток і стан дослідження положень загальної частини кримінального права в українській кримінально-правовій науці. На цій підставі сформульовано тенденції розвитку кримінально-правової науки України (питань загальної частини), припущення щодо подальших напрямів її поступу.

Під час виконання дисертаційної роботи розроблено рекомендації щодо вдосконалення організації наукової діяльності у сфері кримінального права.

Ключові слова: загальна частина кримінального права України, кримінально-правова наука, наукова діяльність, наукознавче дослідження, тенденції розвитку.

АННОТАЦИЯ

Галабала М. В. Развитие науки уголовного права Украины в период после возобновления государственной независимости (вопросы общей части). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-

исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2013.

Диссертация является науковедческим исследованием проблем общей части уголовного права Украины, которое охватывает двадцатилетний период его существования – с 1991 по 2011 годы. В работе проанализировано развитие и состояние исследования положений общей части уголовного права в украинской уголовно-правовой науке. На этом основании сформулированы тенденции развития уголовно-правовой науки Украины (вопросов общей части), предположения о дальнейших направлениях ее развития.

Установлено, что архитектура предмета науки уголовного права определяется, в первую очередь, структурой уголовного закона. Поэтому исследование истории выделения составляющих элементов уголовного закона – общей и особенной частей – является предпосылкой для установления структурирования предмета уголовно-правовой науки.

Доказано, что деление на общую и особенную части должно касаться, в первую очередь, нормативно-правового акта. Сделан вывод, что поскольку структура системы уголовного законодательства совпадает со структурой системы уголовного права, то разделение уголовного закона на такие наиболее крупные элементы, как общая и особенная части, совпадает с разделением уголовного права на аналогичные части. Соответственно, суть соотношения предписаний общей части предписаниям особой отображается с помощью философских и логических категорий общего и единичного. С учетом вышеизложенного сформулирована дефиниция общей части уголовного закона.

Констатировано, что предметом науковедческих исследований в области уголовного права является наука уголовного права. Доказано, что неопубликованные научные результаты могут быть предметом плагиата, но не могут быть объектом исследования в науковедении. При этом объектом науковедческих исследований по уголовному праву может быть научный результат, который закреплен в материальной форме и обнародован.

Установлена тенденция роста количества публикаций по общей части. Сделан вывод, что обобщающая оценка новизны новейших исследований по общей части уголовного права тяготеет к таким степеням новизны, как «усовершенствовано» и «получило дальнейшее развитие».

В ходе диссертационного исследования разработаны рекомендации по совершенствованию организации научной деятельности в сфере уголовного права.

Ключевые слова: общая часть уголовного права Украины, уголовно-правовая наука, научная деятельность, науковедческие исследования, тенденции развития.

ANNOTATION

Halabala M. V. Development of Ukrainian Criminal Law Science after Renewal of State Independence (General Part Issues). – Manuscript rights reserved.

Thesis for the degree of the Candidate of Legal Sciences on the speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2013.

The thesis is a comprehensive scientific research on problems of general part of Ukrainian criminal law science. The study covers twenty years of its existence from 1991 till 2011. The development and research status of Ukrainian criminal law doctrine (general part issues) are analysed. On this basis the trends in Ukrainian criminal law science are determined.

Propositions on improvement of the research activity in the field of Ukrainian criminal law are pointed out.

Key words: general part of Ukrainian criminal law, criminal law science, scientific research activity, science of science research, research trends.